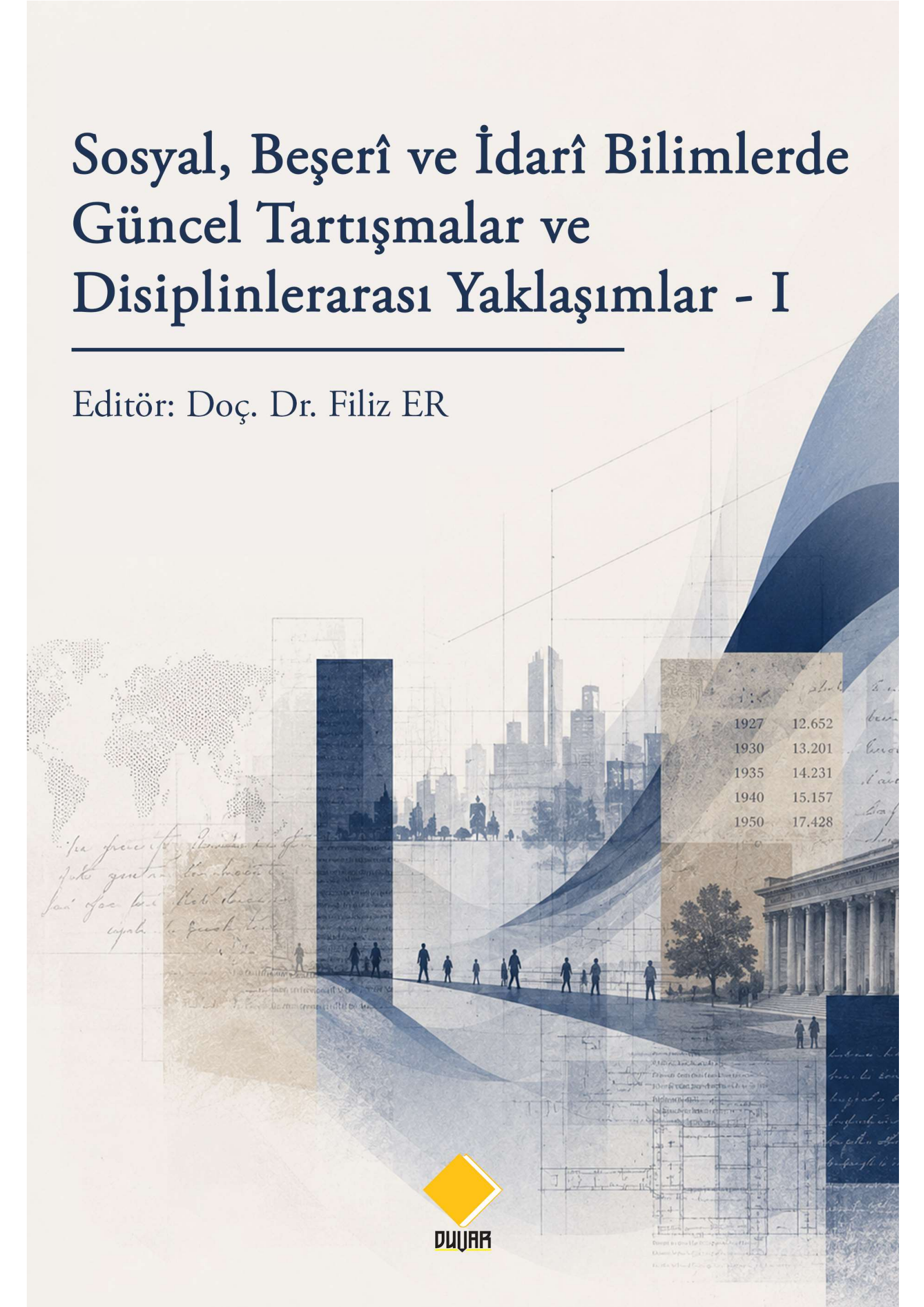

Sosyal, Beşerî ve İdarî Bilimlerde Güncel Tartışmalar ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar - I

Editör: Doç. Dr. Filiz ER

1927	12.652
1930	13.201
1935	14.231
1940	15.157
1950	17.428

**SOSYAL, BEŞERÎ VE
İDARÎ BİLİMLERDE
GÜNCEL TARTIŞMALAR VE
DİSİPLİNLERARASI
YAKLAŞIMLAR - I**

Editör

Doç. Dr. Filiz ER

***Sosyal, Beşerî ve İdarî Bilimlerde Güncel Tartışmalar ve
Disiplinlerarası Yaklaşımlar - I***

Editör: Doç. Dr. Filiz ER

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar DESIGN

Basım Tarihi: Mayıs 2026

Yayıncı Sertifika No: 49837

E-ISBN: 978-625-8756-63-0

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir. Yayınevi ve editörler sorumlu tutulamaz.

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm	1
Ambalaj Sektöründe İngilizce Kökenli Terimlerin Türkçedeki Karşılık ve Anlam Sorunları	
Akif Kemal KARATEPE, Mehmet OKTAV, Pınar ÖZKAN	
2. Bölüm	20
İletişim Ekonomisi Perspektifinden Yönetim Bilişim Sistemleri	
Burak BAHAR, Serkan GÜR, Üstün ÖZEN	
3. Bölüm	38
Bağımlı Kişilik ile Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişki: Literatür Temelli Bir İnceleme	
Elif İNAN, Mustafa GÜRSOY	
4. Bölüm	56
Kamu Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi	
Esra CAN, Halil TUNALI	
5. Bölüm	78
Hatıraların Işığında Birinci Dünya Savaşı'nda	
Kafkas Cephesi'ndeki Müslüman Halkın Göç Hadisesi	
Firdes TEMİZGÜNEY, Ferdi DAŞDEMİR	
6. Bölüm	110
Algoritmik Güzellik ve Görsel Kültürün Dönüşümü	
Gülten ÖZDEMİR ULUTAŞ	
7. Bölüm	133
Kültürel Diplomasinin Kurumsal Aktörleri Olarak: Konfüçyüs ve Yunus Emre Enstitüleri	
Halit AKBAŞ, Orhan BATTIR	

8.Bölüm	159
WoS Veri Tabanında	
Fintech Konulu Çalışmaların İncelenmesi: Bibliyometrik Bir Analiz	
Hüseyin KOÇAK	
9. Bölüm	170
Yatırım Danışmanlığının Evrimi: Gelenekselden Agentik AI'a Finansal	
Piyasalarda Dijital Dönüşüm	
Kezban HİTAY SARP	
10. Bölüm	188
Nesiller Arası Oyun Köprüleri: Kuşaklar Arası Bağlar ve Toplumsal Barışın	
İnşası; Dijital Oyundan Geleneğe, Tasarımdan Politikaya	
Mert EREKMEKÇİ	
11. Bölüm	206
Finansal Okuryazarlık ve Demografik Faktörlerin	
Hane Halkı Yatırım Davranışları	
Üzerindeki Etkileri	
Naci YILMAZ	
12. Bölüm	223
Otel İşletmelerinde Depreme Dayanıklı Bina Tasarımının Önemi ve Stratejik	
Yönetimi	
Nevruze SAYIN	
13. Bölüm	234
Profesyonel Özel Tiyatro İşletmelerinde	
Stratejik Yönetim Açısından Makro Çevre Faktörlerinin Önceliklendirilmesi:	
Pestel Analizi ve AHP Entegrasyonu	
Nuray ÇIRPICI, Tayfun ARAR	
14. Bölüm	263
Bir Sosyal İnşa Bileşeni Olarak Ailede Güven: Çankaya Mamak	
Örneklemelerde Bir Değerlendirme	
Nurgül BAŞARAN	

15. Bölüm	279
John Rawls'un Siyaset Felsefesinde Cehalet Perdesinin Etik Temelleri	
Sümeyye SÖNMEZ, Mustafa KAYA	
16. Bölüm	296
Kadınların Ekonomik Tutumlarının	
Küresel Tipolojisi: Dünya Değerler Araştırması Üzerinden Bir Kümeleme	
Analizi	
Sidre Gül Bige GÖCEKLİ, Sevim YAMAN GÜÇLÜ	
17. Bölüm	324
Dijital Dönüşüm ve Yapay Zekâ Çağında Örgütsel Davranış:	
Yeni Kavramlar ve Tartışmalar	
Yılmazcan YURTTAŞ	
18. Bölüm	342
Varoluşçu Yaklaşım Perspektifinden Lezbiyen, Gay ve Biseksüel Bireylerin	
Psikososyal Sorunları: Kuramsal Bir Model Önerisi	
Büşra Nur AYTEPE, Yunus KARA	
19. Bölüm	372
Osmanlı Taşra Bürokrasisinde Memur Profilleri:	
Birecik Örneğinde Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Dayalı Bir İnceleme	
Zeynep BAYINDIR	
20. Bölüm	408
Zorunlu Göç Nesnesi: Yerinden Edilme, Kırılgan Hafıza ve Arşivsel Temsil	
Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve	
Mehmet Fahri FURAT, Olena FURAT	
21. Bölüm	436
Mekân ve Yer Üzerine Çeşitli Yaklaşımlar Antropolojik Perspektiften Bir	
Değerlendirme	
Simge DİNÇARSLAN	

22. Bölüm 453

Lojistik Yönetimi Öğrencilerinin Lojistik Köylere Yönelik Algılarının
Bireysel Değişkenler Açısından İncelenmesi
Murat ÇAKIRKAYA, Murat AKSOY

23.Bölüm 473

Müsâid et-Tayyâr'ın Kur'ân'ı Tefsir Etme Metotları Bağlamında
Mülk Sûresi Tefsiri
Lokman BEDİR, Büşranur KAYANOĞLU

23. Bölüm

Müsâid et-Tayyâr'ın Kur'ân'ı Tefsir Etme Metotları Bağlamında Mülk Sûresi Tefsiri

Lokman BEDİR¹ Büşranur KAYANOĞLU²

Özet

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik yoğun ilmî faaliyetler yürütülmüştür. Zira Kur'ân âyetlerinin tamamı ilk muhataplar nezdinde aynı açıklık düzeyinde anlaşılmamış, bazı âyetlerin açıklanmaya ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Kur'ân'ın ilk müfessiri olan Hz. Peygamber, vahyin anlaşılması noktasında temel merci olmuş; onun ardından sahabe, tâbiûn ve tebeu't-tâbiîn nesilleri de Kur'ân'ın yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Zamanla İslâmî ilimlerin gelişmesi, farklı yorumların ortaya çıkması ve ihtilaflı meselelerin çoğalması, tefsir faaliyetlerinde belirli usul ve yöntemlerin teşekkül etmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte kaleme alınan tefsir usûlü eserlerinde Kur'ân'ın Kur'ân'la, sünnetle, selef kavliyle, Arap diliyle ve İsrâiliyat yoluyla tefsiri gibi temel yorum yöntemleri ele alınmıştır. Bu çalışma, Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'ın *et-Tahrîr fî Usûli't-Tefsîr* adlı eserinde sistemleştirdiği tefsir yöntemlerini esas alarak Mülk sûresinin İbn Kesîr ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tefsirlerinde hangi yöntemler çerçevesinde yorumlandığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir Usûlü, Kur'ân, Mülk Sûresi, Müsâid et-Tayyâr, Tefsir Kaynakları

¹ Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye, 0000-0002-7735-5171, lor.org/00dzfx204, lor.kan.bedir@bilecik.edu.tr

² Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, 0009-0002-7930-093X, lor.org/00dzfx204, busranurkayanoglu@gmail.com

Mūsâid et-Tayyâr's Interpretation Of Sura Mulk In The Context Of Methods Of Explanation Of The Qur'an

Abstract

Since the early periods of Islam, extensive scholarly efforts have been undertaken to understand and interpret the Qur'an. This is because not all Qur'anic verses were equally clear to their first recipients, and some verses required further explanation. As the first interpreter of the Qur'an, the Prophet Muhammad served as the primary authority in explaining revelation. After him, the generations of the Companions (Ṣaḥābah), the Successors (Tābi'ūn), and the Successors of the Successors (Taba' al-Tābi'in) contributed significantly to the interpretation of the Qur'an. Over time, the expansion of Islamic sciences, the emergence of diverse interpretations, and the increase in disputed issues necessitated the development of specific principles and methodologies for Qur'anic exegesis. Consequently, numerous works on the methodology of tafsīr were produced, addressing major interpretive methods such as interpreting the Qur'an through the Qur'an itself, through the Sunnah, through the statements of the salaf, through the Arabic language, and through Isrā'īliyyāt traditions. This study aims to identify and examine the exegetical methods systematized by Mūsâid b. Süleyman et-Tayyâr in his work *al-Taḥrīr fī Uṣūl al-Tafsīr* within the context of Sūrat al-Mulk, particularly as reflected in the tafsīrs of Ibn Kesīr and Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır.

Key Words: Method of Tafsir, Quran, Surah Al-Mulk, Musaid al- Tayyâr, Tafsir Sources

Giriş

İslâm ilim geleneğinde Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması büyük önem taşımış, bu doğrultuda ilk dönemlerden itibaren tefsir faaliyetleri sistemli bir şekilde gelişmiştir. Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında ortaya çıkan farklı yorumlar ve ilmî ihtiyaçlar, zamanla tefsir faaliyetlerinin belirli usul ve kaynaklar çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte kaleme alınan tefsir usûlü eserlerinde, müfessirin başvurması gereken temel kaynaklar üzerinde durulmuş; Kur'ân'ın Kur'ân'la, sünnetle, selef kavliyle, Arap diliyle ve yer yer İsrâiliyat rivayetleriyle tefsiri klasik tefsir geleneğinin başlıca yorum yöntemleri arasında değerlendirilmiştir.

Tefsir kaynaklarını sistematik biçimde ele alan çağdaş araştırmacılardan biri de Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'dır. Müellif, *et-Tahrîr fî Usûli't-Tefsîr* adlı eserinde tefsir kaynaklarını beş temel başlık altında incelemiş; bu başlıkları alt kategorilere ayırarak çeşitli örnekler üzerinden açıklamıştır. Özellikle İsrâiliyat'ı tefsir kaynakları arasında değerlendirmesi, literatürde tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışma, et-Tayyâr'ın söz konusu tasnifini esas alarak Mülk sûresinin tefsirinde bu kaynakların nasıl kullanıldığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda İbn Kesîr ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsirleri mukayeseli olarak ele alınacaktır. İbn Kesîr'in rivayet ağırlıklı yaklaşımı ile Elmalılı'nın dirayet yönü öne çıkan yorum anlayışı, tefsir kaynaklarının kullanım biçimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye imkân sağlamaktadır. Böylece et-Tayyâr'ın teorik tasnifinin klasik ve modern tefsir literatüründeki uygulanabilirliği somut örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ulaşılabilen çalışmalar incelendiğinde, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri veya dil ile tefsiri gibi belirli başlıklara odaklanan araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Ancak et-Tayyâr'ın tefsir kaynakları tasnifini esas alarak bu yöntemleri belirli bir sûre ve iki farklı tefsir çerçevesinde mukayeseli biçimde inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, tefsir kaynaklarının uygulamadaki görünümünü bütüncül bir perspektifle değerlendirmeyi hedeflemektedir.

1. Temel Kavramlar

1.1. Tefsir

Tefsir kelimesi فسر (fesera) kökünden türemiş “تفعیل” (tef'îl) vezninde bir mastardır. Sözlükte “bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, beyan etmek, kelime veya sözdeki kapalılığı gidermek”³ gibi anlamlara gelmektedir.

³ Abdulhamit Birışık, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19.05.2024)

Istılâhî olarak ise tefsirin birçok tanımı olmakla birlikte, Kur’ân-ı Kerim’in lafızlarından kastedilen manaların, durumların neler olduğunu açıklayan ve ondan hükümler çıkaran ilimdir⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

1.2. Tefsir Usûlü

Usûl “*asl*” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “asl” kelimesi temel, kök, kaynak, kaide, bir şeyin esası, dayanağı gibi anlamlara gelmektedir.⁵ Yine usûl “bir şeyin kendisine bina edildiği şey. Bir şeyin kökü, varlığı kendisine dayanan esası, üstüne yükseldiği veya üzerinde yetiştiği temelidir.”⁶

Kısacası Tefsir usûlünü, “Kur’ân lafızlarının anlaşılması amacıyla bazı yöntem ve esasların belirlenmesine ve belirlenen bu yöntem ve esaslar üzerinden Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin tefsir edilmesine fayda sağlayan ilim” olarak tanımlamak mümkündür.

Müsâid bin Süleyman et-Tayyâr’a göre ise tefsir ve tefsir usulünün tanımları özetle şu şekildedir: Istılâhî olarak tefsir, Kur’ân-ı Kerim’in manalarını açıklamak demektir. Tefsir usûlü ise, müfessirin Kur’ân’ın manalarını açıklarken ve tefsirdeki ihtilafları çözümlerken dayandığı ilmi esaslar/temellerdir.⁷

2. Müsâid et-Tayyâr’ın Kur’ân’ı Tefsir Etme Kaynakları

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, *et-Tahrîr fî Usûli’t-Tefsîr* adlı eserinin ikinci bölümünde “tefsirin kaynakları” meselesini ele almakta ve müfessirin Kur’ân’ı yorumlarken başvurduğu temel yöntemleri incelemektedir. Müellif, tefsir kaynaklarını beş ana başlık altında değerlendirmektedir. Bunlar; Kur’ân’ın Kur’ân’la, sünnetle, selef kavliyle, İsrâiliyat ile ve Arap diliyle tefsiridir. et-Tayyâr, bahsi geçen kaynakları yalnızca ana başlıklar hâlinde ele almakla yetinmemiş, her birini kendi içerisinde alt kategorilere ayırarak çeşitli örneklerle açıklamıştır. Bu çalışmada ise et-Tayyâr’ın ortaya koyduğu tasnif esas alınarak, ilgili yöntemlerin Mülk sûresinin tefsirinde nasıl kullanıldığı incelenecektir.

2.1. Kur’ân’ın Kur’ân ile Tefsiri

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirini, üzerinde ittifak edilen en temel tefsir kaynaklarından biri olarak değerlendirmektedir. Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri yöntemi, Hz. Peygamber’den itibaren sahabe, tâbiûn ve sonraki dönem müfessirleri tarafından yaygın biçimde kullanılan temel yorum

⁴ Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdîr ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübîl-‘Arabiyye, 1957), 1/13.

⁵ Ahmet Özel, “Asıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19.05.2024)

⁶ Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “asl”, 27/447; İbrâhîm Mustafâ vd., *Mu‘cemu’l-vesît*, “asl”, (b.y.: Dâru’d-Da’vâ, ts.), 1/20.

⁷ Müsâid et-Tayyâr, *et-Tahrîr Fi Usul’i-t-Tefsîr*, (Cidde: İmam Şatıbi Enstitüsü, 2017), 15-17.

yöntemlerinden biri olmuştur. Bu yönüyle bahsi geçen yöntem, klasik tefsir literatürünün en önemli başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Müellife göre bir müfessirin, Kur'ân'dan hareket etmeksizin Kur'ân'ı tefsir etmesi mümkün değildir.⁸ et-Tayyâr, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini “Kur'ân âyetlerinin anlamını başka bir âyetin delaletiyle açıklamak” şeklinde tanımlamaktadır.⁹

Bu yöneme örnek olarak En'âm sûresinin 82. âyeti zikredilebilir: الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ *“İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”* Bu âyette geçen “zulüm” kavramının anlamı ilk bakışta kapalı görünmektedir. Ancak kapalılık, Kur'ân'ın başka bir âyeti aracılığıyla açıklığa kavuşmaktadır. Nitekim Lokmân sûresinin 13. âyetinde yer alan إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ *“Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür”* ifadesi, En'âm sûresindeki “zulüm” kelimesinin şirk anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bu sebeple müfessirler, ilgili âyette geçen zulüm kavramını şirk olarak yorumlamışlardır.

2.1.1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Çeşitleri

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini kendi içerisinde üç ana başlık altında ele almaktadır. Bununla birlikte müellif, konuyu yalnızca bu başlıklarla sınırlandırmamış; farklı yönlerden değerlendirerek çeşitli örnekler ve açıklamalarla meseleyi detaylandırmıştır. et-Tayyâr'ın zikrettiği bu başlıklar şu şekildedir:

a) Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'ın zikrettiği başlıklardan ilki, bir âyette yer alan lafzın anlamının başka bir âyette geçen lafız aracılığıyla açıklanmasıdır.¹⁰ Müellife göre bir lafzın anlamında kapalılık bulunması hâlinde, Kur'ân'da geçen aynı veya benzer lafızlar dikkate alınarak ilgili kelimenin anlamı açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu yöneme örnek olarak Sâffât sûresinin 22. âyeti zikredilebilir: أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ *“Zulmedenleri, onların eşlerini ve taptıkları şeyleri toplayın...”*¹¹ Âyette geçen “ezvâc” kelimesinin hangi anlamda kullanıldığı konusunda müfessirler farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Burada lafzın anlamını açıklamak amacıyla bazı müfessirler, Vâkıa sûresinin 7-10. âyetlerinde geçen aynı kelimeden hareketle ilgili âyeti yorumlamışlardır. Buna göre burada “ezvâc” kelimesinin yalnızca “eşler” anlamında değil, aynı zamanda “aynı gruba mensup olanlar, dostlar ve arkadaşlar” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.

⁸ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 42.

⁹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 42.

¹⁰ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 44.

¹¹ Sâffât 37/22.

b) Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri kapsamında ele aldığı yöntemlerden birini de “âmmın tahsisi” olarak değerlendirmektedir.¹² Ancak bazı durumlarda başka bir âyet, genel anlam taşıyan bu lafzı sınırlandırmakta ve hükmün kapsamını belirli bir gruba tahsis etmektedir. Bu sebeple âyetlerin doğru anlaşılabilmesi için genel ifadelerin hangi durumlarda tahsis edildiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu duruma örnek olarak Bakara sûresinde yer alan “*Müşrik kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin...*”¹³ âyeti zikredilebilir. Âyette geçen “müşrik kadınlar” ifadesi genel bir anlam taşımaktadır. Ancak Mâide sûresinin 5. âyetinde yer alan “*Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da size helâldir...*”¹⁴ ifadesi, bu genel hükmü tahsis etmektedir. Buna göre Bakara sûresindeki yasaklama bütün gayrimüslim kadınları kapsayacak şekilde değil, Ehl-i kitap dışındaki müşrik kadınlar bağlamında anlaşılmıştır. Böylece Mâide sûresindeki âyet, Bakara sûresindeki genel hükmün kapsamını daraltan bir açıklama niteliği taşımaktadır.

c) Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'ın Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri kapsamında ele aldığı bir diğer yöntem ise “mutlakın takyidi”dir. Bu yöntemde mutlak olarak zikredilen bir hüküm veya ifade, başka bir âyet aracılığıyla belirli kayıt ve şartlarla sınırlandırılmaktadır. Böylece ilk âyette genel veya sınırsız gibi görünen anlam, diğer âyetin delaletiyle daha belirgin hâle gelmektedir. et-Tayyâr'ın bu başlık altında verdiği örneklerden biri Şûrâ sûresinin 5. âyetidir: “*Melekler de rablerinin yüceliğini hamd ile tesbih ederler ve yeryüzündeki kimseler için af dilerler.*”¹⁵ Bu âyette yer alan “*yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler*” ifadesi, ilk bakışta bütün insanlar için bağışlanma talep edildiği şeklinde anlaşılabilir. Ancak Mü'min sûresinin 7. âyetinde yer alan; “*Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler ve müminlerin bağışlanmasını dilerler...*”¹⁶ ifadesi, Şûrâ sûresindeki mutlak anlamı kayıtlandırmaktadır. Buna göre meleklerin bağışlanma talebinin bütün insanları değil, özellikle müminleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Böylece Mü'min sûresindeki âyet, Şûrâ sûresindeki mutlak ifadenin kapsamını takyit eden bir açıklama niteliği taşımaktadır.¹⁷

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini üç farklı şekilde ele almaktadır. Bunlardan ilki, Kur'ân'ın kendi kendini tefsir etmesidir. İkincisi,

¹² et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 45.

¹³ Bakara 2/221.

¹⁴ Mâide 5/5.

¹⁵ Şûrâ 42/5.

¹⁶ Mü'min 40/7.

¹⁷ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 45.

Hız. Peygamber'in bazı âyetleri başka âyetlere dayanarak açıklamasıdır. Üçüncüsü ise müfessirlerin, Kur'ân âyetlerini yine Kur'ân'dan hareketle yorumlamalarıdır. Bu tasnif, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin yalnızca lafızlar arası ilişkiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda Hız. Peygamber ve müfessirlerin yorum faaliyetlerini de kapsayan geniş bir yöntem alanına sahip olduğunu göstermektedir.¹⁸

Kur'ân'ın kendi kendini tefsir etmesi üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, bazı âyetlerde kapalı veya anlamı ilk bakışta tam olarak anlaşılmayan lafızları yine başka âyetler aracılığıyla açıklamaktadır. Özellikle bu yöntemin Mekki sûrelerde daha belirgin biçimde görüldüğü söylenebilir. Zira vahyin ilk muhataplarının dikkatini çekmek amacıyla bazı sûrelerde anlamı kapalı, dikkat uyandırıcı veya muhatabın aşına olmadığı kavramlara yer verilmiş; ardından gelen âyetlerde ise bu ifadeler açıklığa kavuşturulmuştur. Bu duruma örnek olarak Târik sûresi zikredilebilir: *“And olsun gökyüzüne ve Tarık'a. Sen Tarık'ın ne olduğunu bilir misin? O parıldayan yıldızdır.”*¹⁹ İlk iki âyette târik'in ne olduğu ne anlama geldiği bilinmemektedir. Daha sonra surenin devamında gelen âyette Allah (cc.) Tarık'ın parıldayan yıldız anlamına geldiğini açıklıyor. Bu örnekte de gördüğümüz gibi Kur'an-ı Kerim kendi kendini tefsir etmiştir. Şöyle ki; ilk âyetlerde geçen “Târik” kavramının neyi ifade ettiği açık değildir. Ancak devam eden âyette bu kavramın “parlak yıldız” anlamına geldiği açıklanarak kapalılık giderilmektedir. Böylece Kur'ân'da kapalı olarak zikredilen bir ifadenin yine başka bir âyet aracılığıyla açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir. Bu yönüyle ilgili âyetler, Kur'ân'ın kendi kendini tefsir etmesine örnek teşkil etmektedir.

Hız. Peygamber'in Kur'ân'ı yine başka âyetlere dayanarak tefsir etmesine örnek olarak En'âm sûresinin 59. âyeti zikredilebilir. Âyette geçen “mefâtihu'l-gayb” ifadesinin neyi ifade ettiği sahabe tarafından merak edilmiş; bunun üzerine Hız. Peygamber, Lokmân sûresinin 34. âyetini esas alarak bu kavramı açıklamıştır. İlgili âyette şöyle buyrulmaktadır: *“Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”*²⁰ Buna göre “mefâtihu'l-gayb”; kıyametin vakti, yağmurun ne zaman yağacağı, rahimlerde bulunanın mahiyeti, kişinin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği gibi yalnızca Allah'ın bilgisi dâhilinde olan hususları ifade etmektedir. Böylece Hız. Peygamber'in, bir âyette kapalı görünen bir kavramı başka bir âyet aracılığıyla açıkladığı

¹⁸ et-Tayyâr, et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir, 46.

¹⁹ Târik 86/1-3.

²⁰ Lokmân 31/34.

görülmektedir. Bu durum, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin Hz. Peygamber tarafından da uygulandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Müfessirin Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsiri ise büyük ölçüde müfessirin içtihadına dayanmaktadır. Bu sebeple yapılan yorumlar kesinlik ifade etmeyip müfessirlerin yaklaşım ve değerlendirmelerine göre farklılık gösterebilmektedir. Müfessir, âyetler arasındaki anlam ilişkisini dikkate alarak bir yorumda bulunmakta ve ilgili âyetleri bu doğrultuda açıklamaktadır. Bu duruma örnek olarak Abese sûresinin 20. âyeti zikredilebilir: “*Sonra yol ona kolaylaştırıldı.*”²¹ Âyette geçen “yol” kavramının neyi ifade ettiği konusunda müfessirler farklı yorumlar yapmışlardır. Bazı müfessirler burada kastedilen yolun İslâm ve hidayet yolu olduğunu belirtirken, Muhammed b. Cerîr et-Taberî bu ifadeyi insanın dünyaya geliş süreci şeklinde yorumlamıştır. Taberî'nin bu yorumu, ilgili âyetin öncesi ve sonrasındaki bağlamı dikkate alarak yaptığı görülmektedir. Bu örnek, müfessirin Kur'ân âyetlerini yine Kur'ân'ın bağlamından hareketle yorumlamasına örnek teşkil etmektedir.²²

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin ardından bu yöntemin uygulanış keyfiyeti üzerinde de durmaktadır. Müellife göre müfessirin, özellikle kendi içtihadına dayanarak yaptığı yorumlarda dikkat etmesi gereken birtakım ilmî esaslar bulunmaktadır. Zira Kur'ân âyetlerini yorumlama faaliyeti yalnızca kişisel kanaate dayanmamakta; bağlam, lafız ilişkileri ve diğer âyetlerle olan irtibat gibi unsurların dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple et-Tayyâr, müfessirin içtihadî yorumlarında belirli kurallara riayet etmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'ın dikkat çektiği ilk husus, âyetlerde kullanılan ibareler farklı olsa bile olayın aynı olması durumunda ilgili âyetlerin birbirini açıklayabileceğidir. Bu yöntemde müfessir, aynı olaya temas eden farklı âyetleri birlikte değerlendirerek kapalı görünen ifadeleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu duruma örnek olarak Hûd sûresinin 82-83. âyetleri zikredilebilir: “*Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.*”²³ Bu âyetlerde geçen “siccîl” kelimesinin neyi ifade ettiği ilk bakışta tam olarak anlaşılmamaktadır. Müfessirler, buradaki kapalılığı gidermek amacıyla aynı olaya temas eden Zâriyât sûresinin 32-34. âyetlerine başvurmuşlardır: “*Onlar şöyle dediler: Biz suçlu bir kavme (Lût'un kavmine), üzerlerine çamurdan, pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar*

²¹ Abese 80/20.

²² et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 48. Kur'ân-ı Kerim'i bağlamsal yorumlamanın önemine dair bkz. Lokman Bedir, “Ru'yetullahla İlgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”. *Hikmet Yurdu* 13/13 (2020), 61 – 88.

²³ Hûd 11/ 82-83.

yağdırmak için gönderildik.”²⁴ Bu âyetlerde geçen “tîn” kelimesi, “siccîl” lafzının açıklanmasında kullanılmıştır. Buna göre her iki kelimenin de “çamur” veya “balçık” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Böylece müfessirler, aynı olay bağlamında yer alan farklı âyetleri birlikte değerlendirerek kapalı görünen bir lafzı açıklamışlardır.

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr’a göre dikkat edilmesi gereken ikinci husus ise bir âyetin başka bir âyetle tefsir edilmesi sırasında anlam bütünlüğünün korunmasıdır. Buna göre müfessirin, âyetler arasında ilişki kurarken lafızların bağlama uygun ve aynı anlam çerçevesinde kullanılmasına dikkat etmesi gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak daha önce zikredilen “ezvâc” kelimesi gösterilebilir. Müfessirler, Sâffât sûresinde geçen “ezvâc” lafzını açıklarken, Vâkıa sûresindeki aynı kelimeyi dikkate almış ve her iki âyette de kelimenin “aynı gruba mensup olanlar, dostlar ve arkadaşlar” anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir. Böylece âyetler arasındaki anlam bütünlüğü korunarak ilgili lafzın açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir.²⁵

2.2. Kur’ân’ın Sünnet İle Tefsiri

Sünnet, Kur’ân’ın açıklanması ve anlaşılması hususunda temel kaynaklardan biri kabul edilmektedir. Zira Hz. Peygamber, vahyin ilk muhatabı ve aynı zamanda Kur’ân’ın ilk müfessiridir. Bu sebeple Hz. Peygamber, Kur’ân âyetlerini sözleri, fiilleri ve takrirleriyle açıklamış; böylece sünnet, tefsir faaliyetinin en önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Hadislerin Kur’ân âyetlerini açıklayıcı bir işlev üstlenmesi, tefsir geleneğinde genel kabul gören hususlardan biridir.

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr ise Kur’ân’ın sünnetle tefsirini iki başlık altında ele almaktadır. Bunlardan ilki, “nebevî tefsir” olarak adlandırılan ve Kur’ân’ın doğrudan Hz. Peygamber tarafından açıklanmasını ifade eden tefsir türüdür. İkincisi ise sünnetin, âyetlerin anlamını dolaylı biçimde açıklaması şeklinde ortaya çıkan dolaylı tefsirdir. Böylece et-Tayyâr, sünnetin Kur’ân tefsirindeki rolünü hem doğrudan açıklamalar hem de dolaylı anlam ilişkileri çerçevesinde değerlendirmektedir.²⁶

2.2.1. Nebevî Tefsir (Kur’ân’ın Sünnetle Doğrudan Tefsiri)

Nebevî tefsir, Kur’ân âyetlerinin Hz. Peygamber tarafından doğrudan açıklanmasını ifade etmektedir. Hz. Peygamber, ashabın anlamakta güçlük çektiği, kapalı bulduğu veya kendisine soru olarak yönelttiği âyetleri bizzat

²⁴ Zâriyât 51/32-34.

²⁵ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 49.

²⁶ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 63.

açıklamış; böylece ilgili âyetlerdeki kapalılığı gidermiştir. Bu husus, tefsir geleneğinde genel kabul gören meselelerden biri olarak değerlendirilmektedir.²⁷ Kur’ân âyetlerinin doğrudan Hz. Peygamber tarafından açıklanması sebebiyle bu tefsir türü, “Kur’ân’ın sünnetle doğrudan tefsiri” şeklinde isimlendirilebilir. Bununla birlikte, doğrudan nebevî tefsir örneklerinin sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Nebevî sünnet çerçevesinde gerçekleştirilen bu açıklamalar da kendi içerisinde çeşitli başlıklara ayrılmaktadır. Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, bunları âmmın tahsisi, mücmelin tebyini ve müşkilin izahı şeklinde tasnif etmektedir.

Kur’ân’ın sünnetle doğrudan tefsirine örnek olarak Hicr sûresinin 87. âyeti zikredilebilir: “*Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’an’ı verdik.*”²⁸ Âyette geçen “tekrar edilen yedi” ifadesinin neyi kastettiği ilk bakışta açık değildir. Buradaki kapalılık, Hz. Peygamber tarafından açıklanmış ve burada kastedilenin Fâtiha sûresi olduğu belirtilmiştir. Böylece âyette kapalı görünen bir ifadenin Hz. Peygamber tarafından doğrudan açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir.²⁹ Benzer şekilde Meryem sûresinin 39. âyetinde yer alan “*Zor günde onları uyar*”³⁰ ifadesinde geçen “hasret günü” kavramının neyi ifade ettiği konusunda da kapalılık bulunmaktadır. Bu ifadenin kıyamet günü mü yoksa başka bir zamana mı işaret ettiği hususu Hz. Peygamber tarafından açıklanmış; burada kastedilenin ölüm olduğu belirtilmiştir. Bu örnekler, Hz. Peygamber’in ashabın anlamakta zorlandığı veya kapalı bulduğu âyetleri doğrudan açıkladığını göstermektedir. Bu sebeple nebevî tefsir, tefsir geleneğinde güvenilirliği konusunda ittifak edilen ve Kur’ân’ın anlaşılmasında temel başvuru kaynaklarından biri kabul edilen bir yorum yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. Kur’an’ın Sünnetle Dolaylı Tefsiri

Kur’ân’ın sünnetle dolaylı tefsiri ise müfessirin, Hz. Peygamber’in doğrudan tefsir amacı taşımayan sözlerinden hareketle âyetleri yorumlamasıdır. Bu yöntemde müfessir, hadis ile âyet arasındaki anlam ilişkisini kendi içtihamı doğrultusunda kurmaktadır. Dolayısıyla bu tür yorumlar, müfessirin ilmî birikimi ve değerlendirmesine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.³¹ Sünnetle yapılan dolaylı tefsir örneklerinin sayısı oldukça fazladır. Zira müfessirler, hadislerle âyetler arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde değerlendirebilmekte; bu durum da yorum çeşitliliğini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Âdiyât sûresinin ilk

²⁷ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 65.

²⁸ Hicr 15/87.

²⁹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 65.

³⁰ Meryem 19/39.

³¹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 66.

âyetinde geçen “*Soluk soluğa süratle koşan atlara andolsun ki...*”³² ifadesi örnek olarak zikredilebilir. Âyette geçen “soluk soluğa koşanlar” ifadesinin neyi kastettiği konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar arasında özellikle Ali b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Abbas’ın görüşleri öne çıkmaktadır. Hz. Ali, burada kastedilenin hac yolculuğundaki kabileler olduğunu ifade ederken, İbn Abbas ise Allah yolunda sefere çıkan atların kastedildiğini belirtmiştir. Rivayete göre İbn Abbas, Hz. Ali’nin yorumuna hürmet ederek kendi görüşünde ısrar etmemiştir. Bu örnek, sünnetle dolaylı tefsirde müfessirin içtihadının önemli bir rol oynadığını ve aynı âyet hakkında farklı yorumların ortaya çıkabildiğini göstermektedir.³³

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr’a göre Kur’ân’ın sünnetle dolaylı tefsiri kendi içerisinde çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) Âyetin manasına mutabık hadisin zikredilmesi:

Bu yöntemde müfessir, âyetin ifade ettiği anlamı destekleyen veya açıklayan bir hadisi zikrederek yorumunu güçlendirmektedir. Buna örnek olarak “*O gün cehennem onlara getirilir...*”³⁴ âyeti verilebilir. Müfessirler, bu âyeti Hz. Peygamber’in “O gün cehennem getirilecek; onun yetmiş bin yuları olacak ve her bir yuları yetmiş bin melek çekecektir” hadisiyle açıklamışlardır.³⁵ Böylece hadis, âyette tasvir edilen sahnenin mahiyetini daha ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

b) Âyette geçen lafzın anlamına uygun bir hadisin zikredilmesi:

Bu yöntemde ise müfessir, âyette yer alan bir kelimenin anlamını açıklamak amacıyla aynı lafzın veya aynı anlam alanına sahip bir ifadenin geçtiği hadisler başvurur. Örneğin Meâric sûresinin 37. âyetinde geçen “izîn” kelimesi, Hz. Peygamber’in aynı kelimenin geçtiği bir hadisi aracılığıyla açıklanmıştır. Böylece hadis, ilgili lafzın Arap dilindeki kullanım alanını ortaya koyarak âyetin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.³⁶

c) İhtilaflı yorumlardan birini tercih ederken sünnetin ölçü alınması:

Bu yöntemde müfessir, âyet hakkında ortaya konulan farklı yorumlar arasından tercih yaparken Hz. Peygamber’den nakledilen hadisleri esas almaktadır. Buna örnek olarak Abese sûresinde geçen “*Seçkin ve erdemli elçilerin ellerindedir*”³⁷ âyeti zikredilebilir. Âyette geçen “değerli ve erdemli” kimselerin kimler olduğu konusunda sünnete başvurulmuş; Hz. Peygamber’den

³² Âdiyât 100/1.

³³ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 67.

³⁴ Fecri 89/23.

³⁵ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 70.

³⁶ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 70.

³⁷ Abese 80/15-16.

nakledilen rivayetler doğrultusunda burada kastedilenin melekler olduğu anlaşılmıştır.³⁸

d) Hz. Peygamber'in uygulama ve davranışlarıyla âyetin açıklanması:

Bazı durumlarda Hz. Peygamber'in belirli bir âyetin nüzulünden sonra sergilediği tutum ve uygulamalar, ilgili âyetin tefsiri mahiyetinde değerlendirilmektedir. Buna örnek olarak Nasr sûresi gösterilebilir. Rivayetlerde, sûrenin nüzulünden sonra Hz. Peygamber'in tesbih ve istiğfarı artırdığı, özellikle rükû ve secdelerinde belirli duaları daha sık tekrar ettiği nakledilmektedir. Müfessirler, Hz. Peygamber'in bu uygulamalarını sûrenin anlam ve mesajıyla ilişkilendirerek yorumlamışlardır.³⁹

e) Hz. Peygamber'in açıkladığı bir hususun âyetle ilişkilendirilmesi:

Bu yöntemde ise Hz. Peygamber'in herhangi bir konuda yaptığı açıklama veya kullandığı ifade, aynı konuya temas eden bir âyetle ilişkilendirilerek yorumlanmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber'in "Kulun Allah'a en yakın olduğu an secde hâlidir." hadisi, Alak sûresinin 19. âyetinde yer alan secde vurgusuyla ilişkilendirilmiştir. Böylece hadis ile âyet arasında anlam bütünlüğü kurularak ilgili husus açıklanmaya çalışılmıştır.⁴⁰

2.3. Kur'ân'ın Selef Kavli İle Tefsiri

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, Kur'ân'ın selef kavliyle tefsir edilmesini "Kur'ân'ın anlamlarının sahabe, tâbiûn ve tebeu't-tâbiîn sözleriyle açıklanması" şeklinde tanımlamaktadır.⁴¹ Müellife göre selef neslinin Kur'ân tefsirindeki yeri oldukça önemlidir. Zira onlar, vahyin nüzul ortamına yakın olmaları ve Arap diline olan hâkimiyetleri sebebiyle Kur'ân'ın anlaşılmasında temel başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. et-Tayyâr, sahabe nesli içerisinde tefsir alanında öne çıkan isimleri; Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud, Ömer b. Hattab, Ali b. Ebû Tâlib ve Übey b. Kâ'b şeklinde zikretmektedir. Sahabeden nakledilen rivayetlerin bir kısmı doğrudan âyetlerin tefsiriyle ilgiliyken, önemli bir kısmı da sebab-i nüzûl rivayetlerinden oluşmaktadır. Özellikle sebab-i nüzûl konusunda sahabenin çeşitli içtihatlarında bulunduğu görülmektedir. Bu durum, sebab-i nüzûl rivayetleri arasında farklılıkların ve ihtilafların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, sahabe sözlerinin tefsirde kaynak kabul edilmesinin sebeplerini çeşitli yönlerden açıklamaktadır. Müellife göre sahabenin Kur'ân tefsirindeki otoritesi; vahyin nüzul dönemine bizzat şahit olmaları,

³⁸ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 70-71.

³⁹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 71-72.

⁴⁰ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 72.

⁴¹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 84.

âyetlerin indiği ortam ve şartları bilmeleri, Kur'ân'ın nazil olduğu dili iyi derecede kavramaları, güçlü anlayış kabiliyetine sahip olmaları ve niyetlerinin samimiyetine dayanmaktadır. Sahabenin vahiy sürecine doğrudan tanıklık etmiş olması, Kur'ân âyetlerinin hangi bağlamda nazil olduğunu daha doğru anlamalarına imkân sağlamıştır. Bunun yanında Arap diline olan hâkimiyetleri ve dinî konulardaki hassasiyetleri de onların tefsir alanındaki güvenilirliğini artıran önemli unsurlar arasında değerlendirilmektedir.⁴²

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, selef tefsirini kendi içerisinde iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki, selefın kendilerinden önceki nesillerden rivayet yoluyla aktardıkları açıklamalardır. İkincisi ise sahabe, tâbiûn ve tebeu't-tâbiînın kendi içtihatlarına dayanarak yaptıkları yorumlardır. Böylece selef tefsiri yalnızca nakil temelli rivayetlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda belirli ölçüde içtihadî yorumları da kapsamaktadır.

Selef kavliyle tefsir kapsamında ele alınan konular oldukça geniş bir alanı içermektedir. Sûre isimleri, sûrelerin tertibi ve sıralanışı, sûreler hakkında genel bilgiler, sûrelerin faziletleri, nüzul yerleri, sebeb-i nüzûl rivayetleri, âyetlerle ilgili açıklamalar ve âyetlerin faziletlerine dair rivayetler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu yönüyle selef rivayetleri, yalnızca âyetlerin anlamını açıklamakla kalmayıp Kur'ân ilimlerinin farklı alanlarına dair önemli bilgiler de sunmaktadır.⁴³

Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, seleften nakledilen rivayet temelli tefsirleri de kendi içerisinde çeşitli başlıklara ayırmaktadır. Müellif bu rivayetleri; Hz. Peygamber'den nakledilen tefsir rivayetleri, açık sebeb-i nüzûl rivayetleri, tâbiûnun sahabeden aktardığı rivayetler ve tebeu't-tâbiînın tâbiûndan naklettikleri rivayetler şeklinde tasnif etmektedir. Böylece selef tefsirinin, yalnızca sahabe sözleriyle sınırlı olmadığı; farklı nesiller arasında rivayet yoluyla aktarılan geniş bir ilmî birikimi kapsadığı anlaşılmaktadır.

et-Tayyâr'ın ikinci başlık altında değerlendirdiği selefın içtihadı dayalı tefsirleri de çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Bunlar; selefın açık olmayan (gayri sarîh) sebeb-i nüzûl hakkındaki değerlendirmeleri, bir âyet hakkında birden fazla anlam zikretmeleri ve bazı olayları belirli âyetlerle ilişkilendirmeleri şeklinde sıralanmaktadır. Bu durum, selef tefsirinin yalnızca nakil esaslı bir faaliyet olmadığını, aynı zamanda belirli ölçüde yorum ve içtihadı da içerdiğini göstermektedir.⁴⁴

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr, eserinde bu meseleye dair birçok örnek zikretmektedir. Bunlardan biri, nakledilen

⁴² et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 86-91.

⁴³ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 94.

⁴⁴ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 94.

tefsir kapsamında değerlendirilen Bakara sûresindeki şu âyettir: “...*Evlerinizin arkasından girmek iyilik değildir. Ancak iyilik takva sahibi olmaktır, evlerinize kapılarından girin...*”⁴⁵ Bu âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak, câhiliye döneminde bazı kimselerin ihrama girdiklerinde evlerine arka taraftan girdikleri nakledilmektedir. Onlar, ön kapıdan girmenin uğursuzluk getireceğine inanmaktaydılar. Yanlış anlayış ve uygulama sebebiyle ilgili âyet nazil olmuş ve böylece câhiliye dönemine ait bu inanış düzeltilmiştir. Bu rivayet, âyetin sebeb-i nüzûlüne dair nakledilen açıklamalara örnek teşkil etmektedir.⁴⁶

Selefin kendi içtihadına dayalı tefsirlerine örnek olarak Âdiyât sûresindeki “el-Âdiyât” lafzının anlamına dair farklı yorumlar zikredilebilir. İbn Mes‘ûd bu ifadenin “develer”i, İbn Abbas ise hem “develer”i hem de “atları” kapsayabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, özellikle soluk soluğa koşma vasfı dikkate alındığında “at” yorumunun daha güçlü bir ihtimal olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁴⁷ Tûr suresinde geçen “*Kaynayan denize and olsun ki,*”⁴⁸ ifadesiyle ilgili de Seleften pek çok farklı yorum gelmiştir. Bu ifade kimi müfessirlerce “tutuşturulmuş (yakılmış) deniz”, kimilerince “su ile dolu ve taşmış deniz”, kimilerince ise “kurumuş/çekilmiş deniz” şeklinde yorumlanmıştır. Bu örnekler, selef döneminde bir âyetin lafzına ilişkin olarak tek bir anlam üzerinde ittifak bulunmadığını; bilakis lafzın imkânları, dil ihtimalleri ve rivayet edilen açıklamalar doğrultusunda birden fazla tefsir ihtimalinin ortaya konabildiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, onların nasları anlamada rivayet ve dirayet unsurlarını birlikte değerlendiren içtihadî yaklaşımlarının bir yansımasıdır.⁴⁹

2.4. Kur’ân’ın İsrâiliyat İle Tefsiri

İsrâiliyat, genel olarak Yahudilik ve Hristiyanlık geleneğinden İslâmî kaynaklara geçtiği kabul edilen efsane, kıssa, olay ve bilgilere verilen isimdir.⁵⁰ et-Tayyâr, İsrâiliyat malzemesini tefsir kaynakları arasında değerlendirmekte ve bu yaklaşımı sebebiyle bazı eleştirilere de konu olmaktadır. Müsâid et-Tayyâr’a göre İsrailoğulları’na dair bazı rivayetler, sahih bir senedle Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakledilmiş olup bu tür rivayetlerin kabulünde herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. et-Tayyâr, İsrailiyat rivayetlerini üç kategoriye ayırmaktadır. Birinci grup, mevcut sahih dinî bilgilerle örtüştüğü için doğruluğu kabul edilen rivayetlerdir. İkinci grup, sahih naslara aykırı olduğu için batıl kabul edilen

⁴⁵ Bakara 2/189.

⁴⁶ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 100.

⁴⁷ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 102.

⁴⁸ Tûr 52/6.

⁴⁹ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli’t-Tefsir*, 103.

⁵⁰ İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 24.05.2024).

rivayetlerdir; bu tür rivayetlerde ölçü, dinî verilerle uyum veya uyumsuzluktur. Üçüncü grup ise doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak tespit edilemeyen ve hakkında hüküm vermekten kaçınılan (sükût edilen) rivayetlerdir.⁵¹

et-Tayyâr, İsrâiliyat malzemesini tefsir kaynakları arasında değerlendirmekte olup bu yaklaşımı sebebiyle çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Müsâid et-Tayyâr'ın bu konudaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Ona göre İsrailoğulları'na dair bazı bilgiler sahih bir yolla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilmiştir ve bu tür rivayetlerin kabulünde herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. et-Tayyâr, İsrailiyat haberlerini üç kategoride değerlendirmektedir. Birinci kategori, mevcut sahih dinî bilgilerle örtüştüğü için doğruluğu kabul edilen rivayetlerdir. İkinci kategori, sahih bilgilere aykırı olması sebebiyle reddedilen rivayetlerdir; bu noktada ölçü, dinî naslarla uyumdur. Üçüncü kategori ise doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak tespit edilemeyen ve bu sebeple hakkında hüküm verilmeyerek sükût edilen rivayetlerden oluşmaktadır.⁵²

et-Tayyâr'a göre Kur'ân'ın İsrâiliyat ile tefsir edilmesinden kastedilen husus, Kur'ân kıssalarının veya kıssalara ilişkin unsurların anlamlarının açıklanmasında İsrailoğulları'na ait rivayetlerden yararlanılmasıdır.⁵³ et-Tayyâr, Kur'ân'ın İsrâiliyat ile tefsir edilebilmesi için bazı ölçütler ortaya koymuştur. Buna göre İsrâiliyat rivayetlerinin kabulünde; öncelikle Allah'ın kitabına uygunluk şartı aranmalı, rivayetler mutlak doğru kabul edilmemelidir. Ayrıca tefsirin Arap dilinin kurallarına uygun olması, sahâbe ve tâbiîn'den gelen görüşlerle desteklenmesi ve son olarak da rivayet edilen bilginin aklen ve vâkıa itibarıyla mümkün olup imkânsız bir içeriğe sahip olmaması gerekmektedir.⁵⁴

2.5. Kur'ân'ın Dil (Lügat) İle Tefsiri

Kur'ân tefsirinin kaynaklarından biri de Arap dili ve belâgatıdır. Zira Kur'ân-ı Kerîm Arapça olarak indirilmiştir. Bu sebeple Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayabilmek için Arap diline vukûfiyet zarurî görülmüştür. Tefsirde dilin bir kaynak olarak kabul edilmesi hususunda ise herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Müfessirlerin Arap dili ve edebiyatına iyi derecede hâkim olmaları gerekir; çünkü Kur'ân'dan çıkarılacak manalar büyük ölçüde bu dilsel imkânlarla dayanır. Müfessirin vahyin indirildiği dile yeterince vakıf olmaması durumunda yaptığı tefsir ve yorumların isabetli olmayacağı kabul edilmektedir. Öte yandan müfessir, âyetin anlamını rivayet yoluyla elde edilen bilgilerle

⁵¹ Müsâid et-Tayyâr, *Makalât Fi Ulûmi'l-Kur'ân ve Usûli't-Tefsir*, (Riyad: Daru'l-Muhaddis, 2004), 192-205; İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyat", TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 24.05.2024).

⁵² Müsâid et-Tayyâr, *Makalât Fi Ulûmi'l-Kur'ân ve Usûli't-Tefsir*, (Riyad: Daru'l-Muhaddis, 2004), 192-205.

⁵³ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 143.

⁵⁴ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 160.

açıklayamadığı durumlarda, kelimelerin nüzûl dönemindeki delaletlerini dikkate almalıdır. Bu bağlamda müfred lafızların açıklanmasında lügat, sarf ve istikak ilimlerinden; mürekkep ifadelerin anlaşılmasında ise nahiv, belâgat ve ilgili diğer dil ilimlerinden istifade etmelidir.⁵⁵

et-Tayyâr, Kur'ân'ın dil ile tefsirini "Kur'ân-ı Kerîm'in manalarının, Kur'ân terkip ve terimlerinin Arap dilindeki delaleti esas alınarak açıklanması" şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁶ Ona göre Kur'ân'ın dil temelli tefsiri tarihsel olarak üç evreye ayrılmaktadır: selef dönemi, Arap dili ilimlerinin tedvin sürecinde dil âlimlerinin faaliyet gösterdiği dönem ve nihayet bu ilimlerin tedvininden sonraki dönem.⁵⁷ et-Tayyâr, dilcilerin Kur'ân terimlerine ilişkin açıklamalarını delil olma bakımından dört kategoride değerlendirmektedir. Birinci kategori, dilcilerin görüşlerinin sahâbe ve tâbiîn'in açıklamalarıyla uyumlu olduğu durumlardır ki bu tür açıklamalar yaygın olup delil değeri taşımaktadır. İkinci kategori, dilcilerin lügavî yorumlarının selef yorumlarına aykırı olmasıdır; bu durum nadir görülmekte olup kabul edilmemektedir. Üçüncü kategori, lügavî açıklamalarda anlamı ortadan kaldırmayan çeşitlilik ve ek yorumların bulunmasıdır; bu tür açıklamalar anlamı zedelediği sürece kabul edilmekte ve Kur'ân lafızlarının tefsirinde kullanılabilmektedir. Dördüncü kategori ise dilciler tarafından ortaya konulup selef müfessirlerden nakledilmeyen lügavî anlamlardır; bu tür açıklamalar, alanında uzman olmaları sebebiyle genel olarak kabul edilebilir nitelikte değerlendirilmektedir.⁵⁸

3. Mülk Sûresi Tefsiri

Araştırmada, et-Tayyâr'ın ortaya koyduğu tefsir kaynaklarının Mülk sûresindeki yansımaları incelenmiş; çalışma İbn Kesîr ve Elmalılı Hamdi Yazır tefsirleriyle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede sûrenin bütün âyetleri değil, Kur'ân'ın Kur'ân ile, sünnet ile, selef kavliyle ve dil ile tefsiri gibi yöntemleri yansıtan âyetler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."⁵⁹ Müfessir, bu âyette geçen "ölüm" ve "hayat" kavramlarını başka bir âyeti delil getirerek açıklamaktadır: "Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona

⁵⁵ Sadreddin Gümüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990), 103-104.

⁵⁶ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 177.

⁵⁷ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 180.

⁵⁸ et-Tayyâr, *et-Tahrir Fi Usûli't-Tefsir*, 182.

⁵⁹ Mülk 67/2.

döndürüleceksiniz.”⁶⁰ Bu bağlamda Allah Teâlâ’nın ilk duruma, yani yokluk haline “ölüm”, ikinci duruma ise “hayat” adını verdiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen yorum, âyetin anlamının başka bir âyetle açıklanması esasına dayanmakta olup bu yönüyle Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsir edilmesine örneklik teşkil etmektedir.⁶¹

İbn Kesîr, tefsirinde İbn Ebû Hâtîm’den naklen şu rivayeti de zikretmektedir: “Bize Ebu Zûr’a Katade’den “*Ölümü ve hayatı yaratan O’dur*” âyeti hakkında Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletti: Allah Teâlâ Âdemoğlunu ölüm ile zelil kılmış, dünyayı önce hayat yurdu, ardından ölüm yurdu olarak takdir etmiş; âhireti ise önce ceza, sonra ebedî kalınacak yurt olarak belirlemiştir.”⁶² Bu rivayette görüldüğü üzere âyetin tefsirinde hadislerden istifade edilmiş olup bu durum Kur’ân’ın sünnet ile tefsiri kapsamında değerlendirilmektedir. Burada dolaylı bir tefsir vardır; zira Hz. Peygamber (s.a.v.) doğrudan âyetin lafzını açıklamamakta, ancak müfessir bu hadisi âyetin anlamıyla ilişkilendirerek tefsir etmektedir. Görüldüğü üzere İbn Kesir tefsirinde rivayet metodlarına ağırlık vermiş ve bu doğrultuda ayetleri açıklamıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır da bu âyeti tefsir ederken İbn Kesîr’e benzer şekilde Bakara sûresi 28. âyeti delil olarak kullanmıştır. Bunun yanında ölüm ve hayat temasına vurgu yapan Ankebût sûresi 64. âyetini de zikrederek dünya hayatının geçiciliğine, asıl ve ebedî hayatın ise âhiret hayatı olduğuna dikkat çekmiştir: “*Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!*”⁶³ Bu yaklaşımda müfessir, ilgili âyetin anlamını başka âyetlerle açıklamak suretiyle Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri yöntemine başvurmuştur.⁶⁴

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَافُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ
(٣٠)

“O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?”⁶⁵ İbn Kesîr, bu âyeti seleften gelen çeşitli rivayetler çerçevesinde açıklamaktadır. İbn Abbas, Mücâhid, Dahhâk, es-Sevrî ve diğer bazı müfessirler “futûr” kelimesini “çatlak” anlamında tefsir etmişlerdir. Süddî ise bu lafzı “delik”, İbn Abbas’a nispet edilen başka bir rivayette “kırıklık”, Katâde’de ise “herhangi bir bozukluk ve kusur” şeklinde açıklamıştır.⁶⁶ Bahsi

⁶⁰ Bakara 2/28.

⁶¹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, (İstanbul: Çağrı Yayınları,1992), 14/7983.

⁶² İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*,7984.

⁶³ Ankebût 29/64.

⁶⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Azim Dağıtım,2021), 8/202.

⁶⁵ Mülk 67/3.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/7984.

geçen açıklamalar, Hz. Peygamber’den nakledilmiş rivayetler olmayıp doğrudan selef âlimlerinin kendi içtihatlarına dayanan yorumlardır. Bu yönüyle ilgili âyetin tefsirinde Kur’ân’ın selef kavliyle açıklanması metodu kullanılmıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyette geçen “yedi göğü yarattı” ifadesini, Talâk sûresindeki “Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır...”⁶⁷ âyetiyle açıklamaktadır. Bu yaklaşım, âyetteki lafzın anlamının başka bir âyetle izah edilmesi esasına dayandığından, Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri manasında iyi bir örnektir.⁶⁸

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

“Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.”⁶⁹ Müfessir, âyette geçen “onlar için çılgın alevli bir azap hazırladık” ifadesini Sâffât sûresindeki şu âyetlerle açıklamaktadır: “Doğrusu Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve onu inatçı her şeytandan koruduk. Onlar Mele-i A’lâ’yı (yüce melekler topluluğunu) dinleyemezler ve her yönden sürülerek kovularak atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır. Ancak çalıp çırpın olursa onu da hemen delip geçen yakıcı bir alev (şihâb) takip eder.”⁷⁰ Bu yaklaşımda müfessir, âyetteki lafzın anlamını başka bir âyetle açıklamak suretiyle Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri yöntemini kullanmıştır. Bunun yanında müfessir, konuya ilişkin olarak seleften gelen rivayetleri de nakletmiş ve böylece Kur’ân’ın selef kavliyle tefsirine de yer vermiştir. İbn Kesîr’in bu bağlamda naklettiği görüşlerden biri Katâde’ye aittir. Katâde’ye göre yıldızlar üç hikmet için yaratılmıştır: göğün süsü olmaları, şeytanların taşlanmasına vesile kılınmaları ve insanlar için yol gösterici alametler olmalarıdır.⁷¹

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu âyeti açıklarken dil merkezli izahlara yer vermiştir. O, “dünya” kelimesinin “ednâ” lafzının müennesi olan ism-i tafdil formundan geldiğini, “denâet” veya “dünüv” kökleriyle ilişkilendirilebileceğini ifade ederek bunun “en aşağı” yahut “en yakın gök” anlamına gelebileceğini belirtmiştir.⁷² Bu açıklamada Elmalılı’nın, kelimenin kökeni ve anlam alanını ortaya koyabilmek için Arap diliyle ilgili bilgilere başvurduğu görülmektedir. Bu yönüyle yer verilen yorum, Kur’ân’ın dil ile tefsiri kapsamında olduğu anlaşılmaktadır Elmalılı’nın tefsiri dirayet tefsiri olduğu için eserinde dil ile tefsir metodunu fazlasıyla görebilmekteyiz. Elmalılı, Cumhuriyetin ilk yıllarında İslam’a yönelik oryantalist eleştirilere cevap verebilmek için Kur’ân’ın dilsel

⁶⁷ Talâk 65/12.

⁶⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/204.

⁶⁹ Mülk 67/5.

⁷⁰ Sâffât 37/6-10.

⁷¹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/7985.

⁷² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/227.

üstünlüğünü kanıtlama gereksinimi hissetmiştir.⁷³ Tefsirini bu doğrultuda rivayetin yanı sıra akla ve Arap diline de ağırlık vererek oluşturmuştur. Bunun yanında Elmalılı, İbn Kesîr'in yaptığı gibi Sâffât sûresinin 6-10. âyetlerini delil getirerek ilgili âyetin anlamını başka âyetlerle açıklamış ve böylece Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri yöntemine de başvurmuştur.

تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَنِيطِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾

“Cehennem neredeyse öfkesinden çatlayacak! Oraya her bir grup atıldıkça, muhafızları onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.”⁷⁴ Müfessir, bu âyetin açıklanmasında Zümer sûresindeki şu âyeti delil olarak zikretmektedir: “Oraya vardıklarında kapıları açıldı ve bekçileri onlara dediler ki: İçinizden size Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden elçiler gelmedi mi? Onlar da: Evet, dediler. Fakat azap sözü küfredenlerin üzerine hak oldu.”⁷⁵ Burada lafızlar farklı olmakla birlikte anlatılan olayın aynı olması sebebiyle müfessir, bir âyeti başka bir âyetle açıklamış ve böylece Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri yöntemine başvurmuştur. Ayrıca müfessir, İsrâ sûresindeki “...Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”⁷⁶ âyetini de konuya delil getirerek ilâhî azabın peygamber gönderilmesi ve tebliğin gerçekleşmesi sonrasında olacağını ifade etmiştir. Bu yaklaşım da yine Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiridir.⁷⁷

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾

“Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! diye de ilâve ederler.”⁷⁸ Müfessir, bu âyetin açıklanmasında Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hadisleri zikretmektedir. Bunlardan birinde Rasûlullah'ın (s.a.v.) “İnsanlar kendilerini mazur görececek bir gerekçe bulamayacak hâle gelmedikçe helâk olmazlar.” buyurduğu nakledilmektedir. Bir başka hadiste ise “Cehenneme giren herkes, cehenneme cennetten daha layık olduğunu mutlaka bilir.” ifadesi yer almaktadır.⁷⁹ Bu rivayetlerde, insanın hakikati işitme ve akletme imkânına sahip olduğu hâlde bunları değerlendirmemesi sebebiyle sorumluluk altına girdiği vurgulanmaktadır. Müfessir de ilgili hadislerle âyet arasında ilişki kurarak sünnetin Kur'ân'ı açıklayıcı yönünden faydalanmıştır. Burada doğrudan bir âyet tefsiri değil, hadislerde ifade edilen anlamların âyetin muhtevasını desteklemesi söz konusu olduğundan dolayı bir sünnet tefsiri bulunmaktadır.

⁷³ İlker Nuri Öztürk, “Bir Kriz Döneminin Âlimi: Elmalılı Hamdi Yazır”, Lacivert Dergi (Erişim 20.05.2026).

⁷⁴ Mülk 67/8.

⁷⁵ Zümer 39/71.

⁷⁶ İsrâ 17/15.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/8010.

⁷⁸ Mülk 67/10.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/8010.

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾

“Görmedikleri halde rablerinden korkup saygı duyanlara gelince, onları da hem bir bağışlanma hem de büyük bir ödül beklemektedir.”⁸⁰ Müfessir, bu âyetin açıklanmasında Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadisi delil olarak zikretmektedir: “Enes b. Malik şöyle bildirmiştir; Ey Allah’ın Rasulü, biz senin huzurunda iken bir halde, senin yanından ayrılınca başka bir halde oluyoruz, dediler, Rasulullah da şöyle buyurdu: Siz Rabbinizle baş başa kaldığınızda nasıl oluyorsunuz? Onlar dediler ki: Allah, gizli açık her yerde bizim Rabbimizdir. Bunun üzerine Rasulullah; öyleyse bu davranışınız münafıklık değildir, buyurdu.”⁸¹ Bahse konu olan hadis, doğrudan bu âyetin tefsiri mahiyetinde söylenmiş olmamakla birlikte, Allah’ı gizlide de gözetme ve O’na karşı saygı duyma bilincini açıklamaktadır. Müfessir de hadiste ifade edilen bu anlam ile âyet arasında irtibat kurarak tefsirinde kullanmıştır. Bu sebeple burada, Kur’ân’ın sünnet ile dolaylı olarak tefsir edilmesidir.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾

“Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O’dur. Üzerinde dolaşın ve Allah’ın rızıkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah’adır.”⁸² Müfessir, bu âyetin açıklanmasında Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadisi zikretmektedir: “Ömer bin Hattâb Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül edebilmiş olsaydınız, kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırırdı. Sabahleyin aç kalkar, karnı doymuş olarak dönerdiniz.”⁸³ Bu hadiste rızık ve tevekkül konusuna temas edilmekle birlikte, Hz. Peygamber hadiste geçen ifadeyi doğrudan bu âyetin tefsiri amacıyla söylememiştir. Ancak müfessir, âyette yer alan rızık vurgusuyla hadis arasında anlam ilişkisi kurarak bu rivayeti tefsirinde kullanmıştır. Bu sebeple burada Kur’ân’ın sünnet ile dolaylı olarak tefsiridir.

Elmalılı Hamdi Yazır ise bu âyetin tefsirinde seleften gelen görüşlere yer vermiştir. Katâde, Dahhâk ve İbn Abbas’a göre âyette geçen “menâkib” kelimesi “dağlar ve tepeler” anlamına gelmektedir. Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Kelbî, Mukâtil, Ferrâ ve İbn Kuteybe ise bu kelimeyi “yan taraflar” şeklinde açıklamışlardır.⁸⁴ Müfessirin, âyetin anlamını açıklarken selefin kendi içtihatlarına dayanan bu yorumları aktarması, Kur’ân’ın selef kavliyle tefsiri şümulündedir.

أَمْ آمَنْتُمْ مِنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٌ ﴿١٧﴾

⁸⁰ Mülk 67/12.

⁸¹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/8011.

⁸² Mülk 67/15.

⁸³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/8012.

⁸⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/261.

“Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz/ emin mi oldunuz? Uyarılarımın ne demek olduğunu yakında anlayacaksınız!”⁸⁵ Müfessir, bu âyetin açıklanmasında İsrâ sûresindeki şu âyeti delil olarak zikretmektedir: “Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmamasından emin mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekil de bulamazsınız.”⁸⁶ Müfessirin bu âyeti delil olarak kullanmasının sebebi, her iki âyetin anlam bakımından birbiriyle örtüşmesidir. Bu yönüyle burada Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri söz konusudur.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

“Üstlerinde kanatlarını açmış uçan kuşları hiç görmediler mi? Onları (havada) Rahmân’dan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.”⁸⁷ Bu âyet, Nahl sûresindeki şu âyetle anlam bakımından benzerlik göstermektedir: “Göğün boşluğunda; Allah’ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah’tan başka kimse tutmaz. İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da âyetler vardır.”⁸⁸ Her iki âyetin aynı muhtevayı taşıması sebebiyle müfessir, Nahl sûresindeki âyeti delil getirerek Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri yöntemini uygulamıştır.

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾

“Şimdi (düşünün, önünü görmeden), yüzüstü sürünen mi hedefe erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?”⁸⁹ Müfessir, bu âyetin açıklanmasında Enes b. Mâlik’ten nakledilen şu hadisi zikretmektedir: “Enes bin Mâlik şöyle rivayet etmiştir: Ey Allah’ın Rasulü, insanlar yüzleri üstü nasıl sürüklenirler? denildi, Rasûlullah şöyle buyurdu; Onları ayakları üstü yürüten, yüzleri üstü yürütmeye kadir değil midir?”⁹⁰ Burada müfessir, âyette yer alan kapalı bir hususu Hz. Peygamber’in açıklamasıyla izah etmektedir. Hadis doğrudan âyetin anlamını açıklayıcı mahiyette olduğundan bu örnek, Kur’ân’ın sünnet ile doğrudan tefsiri kapsamında değerlendirilmektedir.

Sonuç

Kur’ân âyetlerinin doğru anlaşılması ve yorumlanabilmesi amacıyla İslâm âlimleri tarafından çeşitli tefsir yöntemleri geliştirilmiştir. Tefsir usûlü eserlerinde yer alan bu yöntemlerin büyük ölçüde ortak bir çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. Müfessirler de âyetleri açıklarken bu usûlî esasları dikkate almış ve tefsir faaliyetlerini bahsi geçen yöntemler doğrultusunda yürütmüşlerdir.

⁸⁵ Mülk 67/17.

⁸⁶ İsrâ 17/68.

⁸⁷ Mülk 67/19.

⁸⁸ Nahl 16/79.

⁸⁹ Mülk 67/22.

⁹⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, 14/8025.

Bu sebeple tefsirlerin, kullanılan yöntemler ekseninde incelenmesi, müfessirlerin yorum anlayışlarını ve tefsir metotlarını daha sağlıklı biçimde tespit etmeye katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada Müsâid b. Süleyman et-Tayyâr'ın *et-Tahrîr fî Usûli't-Tefsîr* adlı eserinin ilk bölümünde ele aldığı tefsir kaynakları incelenmiş ve bunlar Mülk sûresi örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. et-Tayyâr, tefsir kaynaklarını Kur'ân'ın Kur'ân ile, sünnet ile, selef kavli ile, Arap dili ile ve İsrâiliyat ile tefsiri olmak üzere beş başlık altında ele almıştır. Müellif, bu yöntemleri kendi içerisinde alt başlıklara ayırarak detaylı biçimde incelemiş ve her birine dair örnekler zikretmiştir. Bununla birlikte et-Tayyâr'ın İsrâiliyat'ı belirli şartlar çerçevesinde tefsir kaynağı olarak değerlendirmesi, bazı eleştirilere konu olmuştur.

Araştırmada, Mülk sûresi İbn Kesîr ve Elmalılı Hamdi Yazır tefsirleri özelinde incelenmiş; müfessirlerin ilgili âyetleri hangi yöntemlerle tefsir ettikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda aynı âyetin farklı müfessirler tarafından farklı yöntemlerle yorumlanabildiği görülmüştür. İncelenen âyetlerde çoğunlukla bir veya iki tefsir yönteminin birlikte kullanıldığı, ancak bütün yöntemlerin aynı âyette bir araya gelmediği tespit edilmiştir.

İbn Kesîr'in rivayet merkezli tefsir anlayışına sahip olması sebebiyle onun tefsirinde daha çok Kur'ân'ın Kur'ân ile, sünnet ile ve selef kavli ile tefsiri yöntemlerinin öne çıktığı görülmüştür. Buna karşılık Elmalılı Hamdi Yazır'ın dirayet ağırlıklı tefsir anlayışı doğrultusunda dil tahlillerine, selef görüşlerine ve Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine daha geniş yer verdiği anlaşılmıştır. Özellikle Elmalılı'nın kelimelerin kökeni, sarf ve nahiv özellikleri üzerinde durması, onun dil merkezli yorum anlayışını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, et-Tayyâr'ın ortaya koyduğu tefsir kaynaklarının klasik ve modern dönem tefsirlerinde somut örneklerle nasıl uygulandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanında araştırma yalnızca Mülk sûresi ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla benzer çalışmaların farklı sûreler veya doğrudan belirli bir tefsir yöntemi merkeze alınarak başka tefsirler üzerinde uygulanması, tefsir usûlü araştırmalarına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bedir, Lokman. “Ru’yetullahla İlgili Âyetlerin Bağlam Esaslı Değerlendirilmesi”. *Hikmet Yurdu* 13/13 (2020), 61 – 88, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3561132>
- Birişik, Abdulhamit. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tefsir>
- Diyanet İşler Başkanlığı. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Gümüş, Sadreddin. *Kur’an Tefsirinin Kaynakları*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2. Basım, 1990.
- Hatiboğlu, İbrahim. “İsrâiliyat”, TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 24 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/israiliyat>
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özel, Ahmet. “Asıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asil>
- Öztürk, İlker Nuri. “Bir Kriz Döneminin Âlimi: Elmalılı Hamdi Yazır”. *Lacivert Dergi*. Erişim 25 Mayıs 2026. <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2022/05/05/bir-kriz-doneminin-alimi-elmalili-hamdi-yazir>
- Tayyâr, Müsâid bin Süleyman bin Nâsır. *et-Tahrir Fi Usul’i-t’Tefsir*. Cidde: İmam Şatıbi Enstitüsü, 2. Basım, 2017.
- Tayyâr, Müsâid bin Süleyman bin Nâsır. *Makalât Fi Ulûmi’l-Kur’ân ve Usuli’t-Tefsir*. Riyad: Daru’l-Muhaddis, 2004.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2021.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Huseynî. *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Daru’l-Hidâye, ts.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır. *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. nşr. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübi’l-‘Arabiyye, 1957.